

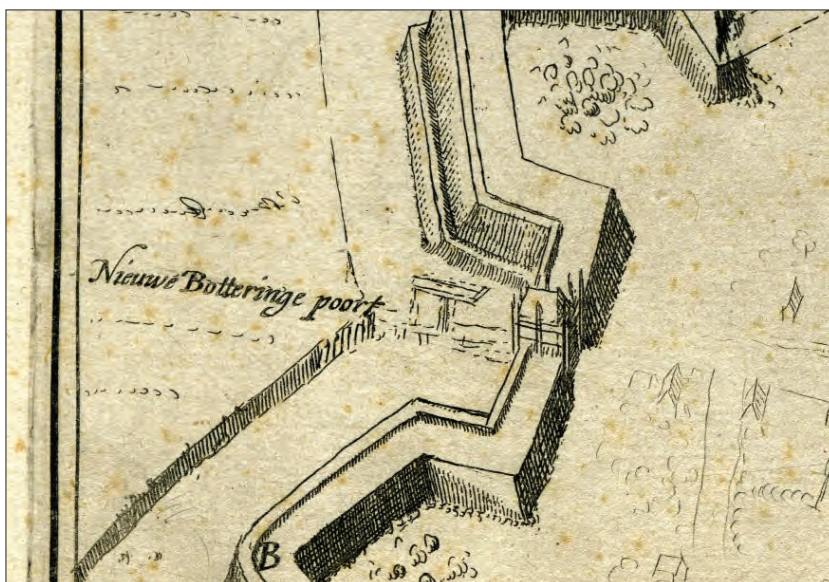

Vlinten en bermen

*Een brief van Willem Lodewijk uit 1616
over de noordelijke stadsuitleg van Groningen (1615-1624)*

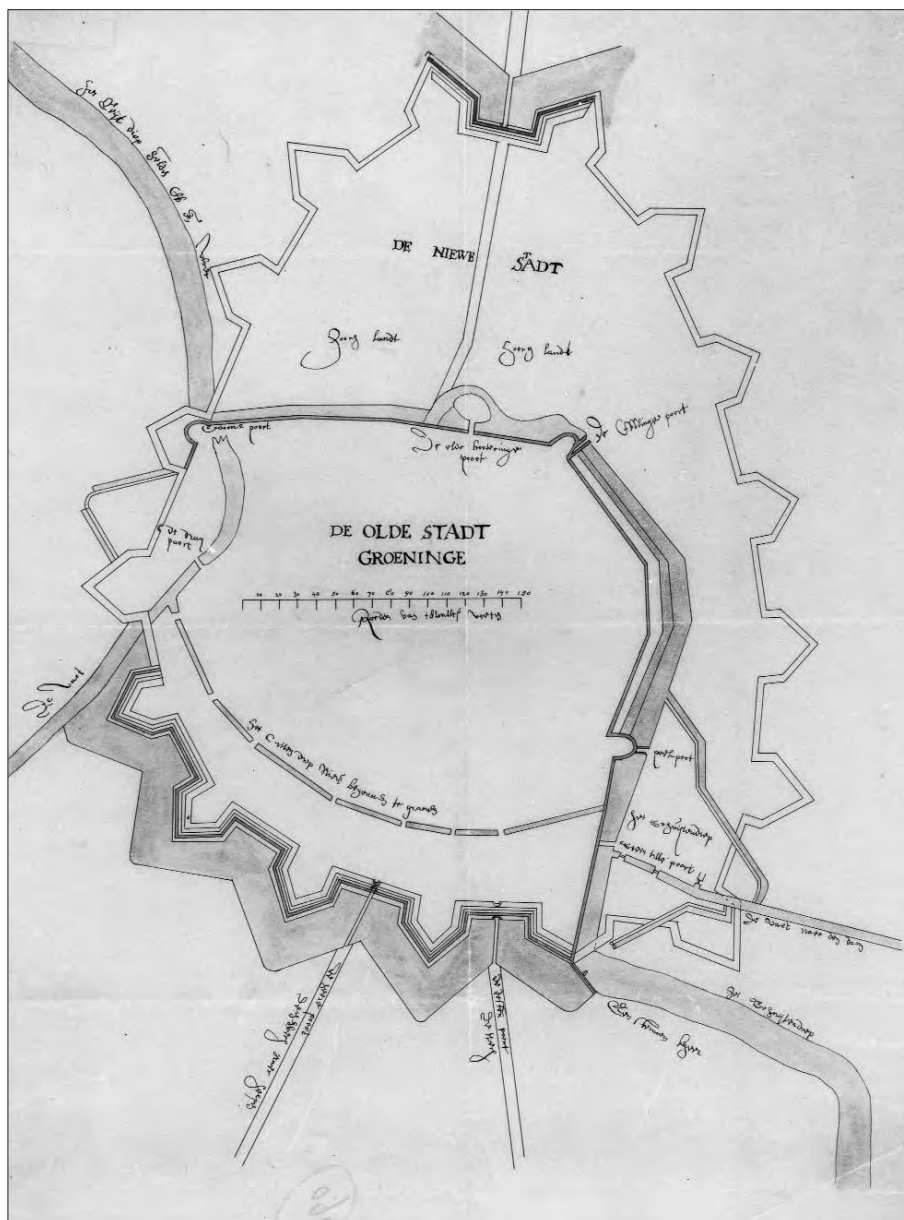
Meindert Schroor

Op de vogelvluchtk kaart die Nicolaas van Geelkercken in 1616 van Groningen vervaardigde, is goed zichtbaar dat in het uiterste noorden inmiddels een begin was gemaakt met de grote 17e-eeuwse stadsuitleg (afb. 1). Deze uitbreiding – en aanzienlijke verbetering van de fortificatie van Groningen – was in augustus 1614 in principe goedgekeurd door prins Maurits en op 25 maart 1615 door de Raad aangenomen¹. Vrijwel direct daarna moeten de werkzaamheden een aanvang hebben genomen en wel met de aanleg van de vestinggracht en vestingwal, maar ook met de bouw van de nabijgelegen Nieuwe Boteringepoort. Dat men juist op deze plek begon, hield verband met het feit dat de kwetsbare zuidzijde van de stad al in 1607-1612 van een vijftal dwingers (bolwerken) was voorzien, maar dat de Hondsrug aan de noordzijde van de stad tot dusverre ongedekt was gebleven. Deze hoogte zou door eventuele aanvallers vanuit het noorden kunnen worden benut².

Afb. 1. Detail van de vogelvluchtk kaart van Groningen van de hand van Nicolaas van Geelkercken die ongeveer in dezelfde tijd werd vervaardigd als dat de in deze bijdrage beschreven brief werd verzonden. De kaart verscheen in 1616 voor het eerst in Ubbo Emmius' standaardwerk *Rerum Frisicarum Historia*.
Kaart: collectie RHC Groninger Archieven.

1. Mens 1982, 190, vergelijk Koster 2001, 240; Schroor 2003, 46.
2. Deze zuidelijke fortificatie werd op 13 februari 1607 door Willem Lodewijk goedgekeurd en op 9 juli 1612, na genoeg voltooid, wegens geldgebrek stopgezet.

Afb. 2. Deze handschriftkaart met de halfvoltoorde dwingers van de Boteringepoort dateert naar alle waarschijnlijkheid uit het allerprilste begin van de stadsuitleg in 1615. Kaart: collectie RHC Groninger Archieven.

Koster memoreert werkzaamheden die blijkens de stadsrekening van 1615 in het voorjaar en de zomer van dat jaar door de steen metselaar Harmen van Goer nabij de eerdergenoemde poort werden verricht³. Er is een verband tussen het begin van de vervening en de stadsuitleg. Drie maanden nadat de turf door het stadsbestuur aan de Foxholster kanaalaannemers Albert Jansen en Adam Hindricks (tevens verveners die ook in de kalkbranderij zaten) was verkocht, begonnen zij op 17 november 1615 met de leveranties van kalk tot het Nye Warck op

3. Koster 2001, 254.

*norden van die Stadt*⁴. Ook leverden beiden turf, waarmee onder meer de steenovens van de tichelwerken nabij de stad (Donghorn, Noorderhoogebrug en wellicht ook elders) werden gestookt, ten behoeve van de stenenfabricage. Al eerder in 1614 hadden dezelfde aannemers kalk (en stenen) geleverd⁵.

Bij de aanleg van de nieuwe stadsuitleg moeten de vestingbouwers meteen en wel letterlijk op grote moeilijkheden zijn gestuit (afb. 2). Dat lag ook voor de hand, aangezien men met het graven van de stadsgracht op deze plek de Hondsrug aansneed en daarbij aanstonds op grondmorenemateriaal, 'flinten' (zwerfstenen en zwerfkeien), stuitte. Doordat het werkvolk vanwege hetzelfde peil van de gracht diep moest graven, werden de 'bermen' van stadswallen en dwingers bovendien zo steil dat deze door de regen wegspoelden. Het was derhalve noodzakelijk om de gordijnen (hoofdwal tussen twee dwingers) en flanken door middel van een stevig gemetseld muurwerk tegen afschuiving vast te leggen. Omdat de werkzaamheden – blijkens de stadsrekening op 6 maart 1616 hervat – aldus de brief 'flauwen' (vertraagden), had het stadsbestuur zich blijkens de hier afgedrukte brief van stadhouder graaf Willem Lodewijk zich opnieuw tot de Staten-Generaal gericht.

"Hooge ende Mogende Heeren,

De Magistraet deser Stadt hebben mij geklaecht dat henluijden d'aengevangen fortificatie boven hun vermoeden veel beswaerlicker valt, als sij wel niet gemeent en hadden, vermits de groote hoochde van 't landt ende diepte vande gracht, die dan seer steenachtich ende voll flinten bevonden wordt, oock de bermte door den regen seer affspoelt, dat men deselve met een sterck muijwerck bedecken moet. Ende alsoo dit heerlick ende hoochnodich werck apparentelijck mitsdien alreede beginnen te flauwen, sal blijven steecken, ten sij sijluijden met eenige assistentie vande Generaliteijt gesecoureert en mochten werden. Diewijl wij dan henluijden het tuijchenis moeten geven dat se tot bevorderinge van dit werck alle mogelijcke deuoiren aangewendt, oock tselve soo verre gebracht hebben, dat het sonder verlies van grote excessive costen ende notoir pericul van dese Stadt nijet en can noch en mach blijven leggen.

Soo hebb ick U.H.M. nevens henluijden versoucken willen, ten ejnde deselve gelieven mochte henluijden met een redelick subsidie bij te springen, gelijk sij dan vertrouwen dat U.H.M. daertoe nijet ongeneijcht en sullen wesen, mits hun injugerende deselve haer fortificatie ten langsten binnen twee jaren te sullen doen verveerdigen.

*Hiermede U Hoge ende Mogende Heeren in de protectie des Almogenden bevelende, uijt Groeningen den 21 Maij 1616"*⁶.

4. Schroor 2003, 46.

5. Ten behoeve van de eerdere fortificatie aan de zuidzijde waren in 1612 nog stenen uit Aduard gehaald waar de gebouwen van de opgeheven Cisterciënzer abdij als steengroeve fungeerden, als ook eerder het in 1611 afgebroken Statenkasteel en mogelijk eveneens materiaal van de in dat jaar gedeeltelijk gesloopte Sint Walburgkerk (vergelijk *Resoluties Burgemeesteren en Raad*, d.d. 18 april en 12 augustus 1611, respectievelijk 27 januari 1612).

6. Tresoar Leeuwarden, Fries Stadhouders Archief, inventarisnr. 2: *Correspondentie van Willem Lodewijk betreffende bestuurlijke en militaire aangelegenheden van de Generaliteit etc. 1602-1619*, nr. 391.

De Staten-Generaal kwamen echter niet met een extra bijdrage over de brug. Daardoor was het stadsbestuur genoodzaakt om in juli 1616 nogmaals 14 000 gulden te lenen en in de herfst van 1617 wederom ruim 12 000 gulden *tot perfectie der fortificatie*. Of de Haagse afwijzing van het verzoek de reden was dat de door Willem Lodewijk in dit schrijven beloofde voltooiing van de werkzaamheden binnen twee jaar niet slaagde en de fortificatieplannen niet in 1618 maar pas in 1624 werden voltooid, laat zich raden.

Literatuur

- Koster, E., *Stadsmorfologie, een proeve van vormgericht onderzoek ten behoeve van stedenbouwhistorisch onderzoek*. Groningen, 2001.
- Mens, R., 'Van ideaal naar werkelijkheid in de 17de-eeuwse stadsuitleg van Groningen' in: *Bulletin KNOB* 81 (1982), 187-210.
- Schroor, M., 'Een vlucht voorwaarts. Bepiegelingen rond de economisch-geografische politiek van het stadsbestuur van Groningen in het eerste kwart van de 17e eeuw' in: *Historisch Jaarboek Groningen* (2003), 37-58.